

Identification and prioritization of the factors affecting corruption using AHP

Rouhollah Shahnazi

R. Shahnazi (Ph.D.), Associate Prof. of the Dept. of Economic, Shiraz University. rshahnazi@shirazu.ac.ir

Ebrahim Hadian

E. Hadian (Ph.D.), Associate Prof. of the Dept. Of Economic, Shiraz University. ehadian@rose.shirazu.ac.ir

Golaeen Afzal

G. Afzal, Master of Economic Sciences, Shiraz University.
aeen.afzal@gmail.com

Absteact

Corruption is one of the most serious problems in economies. Corruption has different kinds, such as bribery, embezzlement, fraud, and extortion. Contradicting corruption requires recognizing its causes. The causes of corruption can vary depending on each country's social, cultural, institutional, and historical conditions. Identification of the factors that affect corruption is very important. The purpose of this paper is to identify and prioritize the factors affecting corruption. We use an analytical hierarchy process (AHP) approach. The results show that economic, managerial, and administrative, cultural, and social, political, legal, and psychological dimensions affect corruption. Based on the order of priority, results are political, cultural, and social, economic, legal, managerial, and administrative, and psychological dimensions. The most important achievement of this article is to identify the need for a comprehensive policy to combat corruption in terms of all aspects affecting corruption, with special attention to political, cultural, and social, economic, legal, managerial, and administrative, and psychological dimensions.

Keywords: Corruption, Dimensions of corruption, Iran, Analytical Hierarchy Process (AHP)

شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری فساد اقتصادی با استفاده از روش تحلیل سلسله مراتبی

روح اله شهنازی

دانشیار بخش اقتصاد، دانشگاه شیراز rshahnazi@shirazu.ac.ir

ابراهیم هادیان

دانشیار بخش اقتصاد، دانشگاه شیراز ehadian@rose.shirazu.ac.ir

گل آیین افضل

کارشناسی ارشد اقتصاد، دانشگاه شیراز aeem.afzal@gmail.com

چکیده

فساد اقتصادی از مشکلات بسیار جدی عرصه اقتصادی است و شناسایی عوامل مؤثر بر ایجاد فساد در راستای مقابله با آن اهمیت زیادی دارد. هدف این مقاله، شناسایی عوامل مؤثر بر ایجاد فساد و اولویت‌بندی این عوامل است. روش مورد استفاده در این مطالعه، روش تحلیل سلسله مراتبی با بهره‌گیری از نظرات خبرگان است. نتایج نشان می‌دهد عوامل مؤثر بر ایجاد فساد در شش بعد اقتصادی، مدیریتی و اداری، فرهنگی و اجتماعی، سیاسی، قانونی و روان‌شناختی، قابل تقسیم است؛ هر یک از این ابعاد شامل زیرابعاد می‌شوند. بر اساس نتایج به دست آمده بیشترین اهمیت عوامل مؤثر بر ایجاد فساد در ایران به ترتیب شامل ابعاد سیاسی، فرهنگی و اجتماعی، اقتصادی، قانونی، مدیریتی و اداری و روان‌شناختی است. مهم‌ترین دستاورد این مقاله تشخیص ضرورت نیاز به سیاست کلان و جامع مقابله با فساد در کشور با لحاظ همه ابعاد مؤثر بر شکل‌گیری آن، با توجه ویژه به ابعاد سیاسی و فرهنگی و اجتماعی است.

کلیدواژه: فساد اقتصادی، ابعاد ایجاد فساد، ایران، روش تحلیل سلسله مراتبی (AHP).

طبقه‌بندی JEL: C۶۰، D۷۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۳/۳۱ تاریخ بازبینی: ۱۴۰۰/۰۷/۰۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۲/۲۱

فصلنامه راهبرد اقتصادی، سال ۱۱، شماره ۴۰، بهار ۱۴۰۱، صص ۱۴۵ - ۱۷۵

مقدمه

فساد یک عارضه همه‌گیر در تمام جوامع است که در سطوح گوناگون و دوران متفاوت رخ می‌دهد. میردال^۱ (۱۹۸۶) عقیده دارد تمام اشکال گوناگون انحراف یا اعمال قدرت شخصی و استفاده‌ی نامشروع از مقام و موقعیت شغلی، فساد محسوب می‌شود. نای^۲ (۱۹۶۷) فساد را انحراف از شیوه عادی انجام وظیفه می‌داند که به دلیل جاه‌طلبی‌های شخصی صورت گرفته است. اقتصاددانان تعریف متفاوتی از فساد اقتصادی ارائه داده‌اند؛ ولی در میان اقتصاددانان جریان اصلی^۳ اجماعی از تعریف فساد، حول بخش دولتی وجود دارد (Jain, ۲۰۰۱ & Treisman, ۲۰۰۰ & Shleifer, ۱۹۹۵ & Vishny, ۱۹۹۳ & Mauro, ۱۹۹۵)؛ به عبارت دیگر هر نوع تصاحب غیرقانونی در دارایی‌های دولتی و سوءاستفاده از مقام و اختیارات برای استفاده از امکانات، فساد اطلاق می‌شود. همچنین می‌توان گفت که فساد، سوءاستفاده از پست و مرتبه دولتی برای کسب نفع شخصی است که گاهی کوچک و ناچیز بوده و گاهی در سطح گسترده و کلان صورت گرفته و حالت عمومی به خود می‌گیرد.

فساد اقتصادی دارای شکل‌های مختلفی از جمله رشوه^۴ و اختلاس^۵، تقلب^۶ و جعل و اخاذی^۷ است. رشوه، وجهی است که در یک رابطه ناسالم داده یا گرفته می‌شود. اختلاس، برداشت افراد از منابع عمومی که مدیریت آن‌ها را بر عهده دارند،

---

۱ Myrdal

۲ Nye

۳ Mainstream

۴ Bribery

۵ Embezzlement

۶ Fraud

۷ Extortion

است. تقلب، یک جرم اقتصادی با نوعی کلاهبرداری و فریب و اخاذی استفاده از زور و خشونت برای اخذ پول و منابع دیگر است (حسنی و شمس، ۱۳۹۱).

در رتبه‌بندی سال ۲۰۱۷ شاخص ادراک فساد^۱ سطح فساد ۱۸۰ کشور بر اساس نظر کارشناسان و فعالان کسب‌وکارها مورد بررسی قرار گرفته است. در شکل شماره (۱) و وضعیت شاخص فساد در کشورهای مختلف روی نقشه جهان مشخص شده است. بر این اساس نیوزیلند توانست با نمره ۸۹، به‌عنوان پاک‌ترین کشور در جایگاه نخست بایستد. این در حالی است که در گزارش سال گذشته نیوزیلند و دانمارک با نمره مشابه ۹۰ به‌طور مشترک در رده نخست قرار داشتند. پس از نیوزیلند، دانمارک با نمره ۸۸ در جایگاه دوم و کشورهای فنلاند، نروژ و سوئیس به‌طور مشترک در جایگاه سوم قرار گرفته‌اند. ایران در این رتبه‌بندی با بهبود یک واحدی در نمره شاخص فساد و ارتقای یک پله‌ای در رتبه، در جایگاه ۱۳۰ جای دارد. در انتهای این رتبه‌بندی کشورهای سومالی، سودان جنوبی، سوریه، افغانستان، یمن و سودان به ترتیب به‌عنوان فاسدترین کشورها معرفی شده‌اند. در میان ۲۰ کشور منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا، ایران در رده سیزدهم است. البته نمره شاخص فساد ایران در سال‌های اخیر روند به نسبت رو به بهبودی داشته است. بر این اساس ایران در سال ۲۰۱۲ نمره ۲۸ و رتبه ۱۳۳ و در سال ۲۰۱۶ نمره ۲۹ و رتبه ۱۳۱ را تجربه کرده است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

شکل (۱): وضعیت شاخص فساد در کشورهای مختلف

* هر چه از طیف زرد به سمت طیف قرمز و پررنگ پیش می‌رود به مفهوم شدت بیشتر فساد است.
منبع: www.transparency.org/cpi/۲۰۱۹?/news/feature/cpi-۲۰۱۹

پدیده فساد به عنوان یکی از معضلات جامعه امروزی، رشد گسترده‌ای در ساختار اداری، سیاسی و اقتصادی کشورها در جهان داشته است. فساد، زندگی جوامع را از بین می‌برد و سازمان‌ها و کشورها را تضعیف می‌کند و منجر به خشم مردم می‌شود و تهدیدی برای بیشتر شدن بی‌ثباتی جوامع و درگیری‌های خشونت‌آمیز به حساب می‌آید. مقابله با فساد در هر کشوری، نیازمند شناخت عمیق عوامل و ریشه‌یابی آن است. با توجه به ابزارها و درجه‌بندی فساد با استفاده از شاخص‌های اندازه‌گیری می‌توان به موقعیت کنونی فساد در کشورهای مختلف پی برد. از سوی دیگر با توجه به مشکلاتی که عارضه فساد اقتصادی و مالی برای پایداری و امنیت جامعه، ارزش‌های اخلاقی و عدالت و توسعه‌ی پایدار و حاکمیت قانون دارد و نیز با توجه به رابطه فساد با دیگر کج‌رفتاری‌های انسانی و اجتماعی و جرائم سازمان‌یافته، این ضرورت وجود دارد که عوامل اثرگذار در بروز این پدیده مورد شناسایی قرار بگیرند؛ بنابراین هدف این تحقیق، بررسی و شناسایی مهم‌ترین عوامل مؤثر در بروز پدیده فساد اقتصادی است.

مقاله حاضر در پنج بخش ارائه می‌شود. پس از مقدمه در بخش دوم، پیشینه تحقیق بررسی می‌شود. در بخش سوم عوامل مؤثر بر بروز فساد اقتصادی بر اساس مبانی تئوریک و پیشینه تحقیق مشخص می‌شود. بخش چهارم به تعیین روش تحقیق و نتایج اختصاص دارد؛ در این قسمت با استفاده از یک پرسش‌نامه خبرگانی، ابعاد و زیر بعدهای فساد اقتصادی شناسایی شده و سپس با روش تحلیل سلسله

مراتبی، امتیازدهی و اولویت‌بندی می‌شوند. در نهایت جمع‌بندی و پیشنهادات تحقیق ارائه می‌شود.

۱- پیشینه تحقیق

مطالعات زیادی به بررسی ماهیت و علل فساد اقتصادی پرداخته‌اند. تریسمن^۱ (۲۰۰۰) در مقاله‌ای با عنوان «علل بروز فساد»، عوامل اثرگذار بر فساد را طی سال‌های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ در ۱۰۰ کشور مورد بررسی قرار داده است. وی در مطالعه خود از ۴ شاخص متفاوت فساد استفاده می‌کند و روابط میان شاخص‌های فساد و ویژگی‌های تاریخی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی کشور را مورد سنجش قرار می‌دهد. نتایج او حاکی از آن است که در کشوری با مذهب پروتستان و مستعمره انگلیس که درآمد سرانه بالاتر و سهم بالای تولید ناخالص داخلی دارا هستند یا شکل حکومت واحد^۲ و سیستم قانونی با حقوق عرفی^۳ (در مقابل حقوق مدنی^۴) دارند فساد، بیشتر است. همچنین نتایج نشان می‌دهد که دموکراسی طی یک جریان آهسته، فساد را ریشه‌کن می‌کند.

سرا^۵ (۲۰۰۶) در مطالعه‌ای تحت عنوان «عوامل تجربی اثرگذار بر فساد» طی دوره‌ی ۱۹۹۰ تا ۱۹۹۸ با استفاده از داده‌های ۶۲ کشور به بررسی عوامل تعیین‌کننده‌ی فساد می‌پردازد. سرا از ۱۶ متغیر و ۲۸ شاخص متفاوت بهره می‌گیرد؛ متغیرهایی همچون آزاد بودن تجارت، مقررات بازار، توسعه‌ی اقتصادی، مذهب پروتستان، موهبت‌های طبیعی، تحصیلات، حقوق سیاسی، قانون‌گذاری اکثریت، تمرکززدایی و ... نتایج به دست آمده حاکی از آن است که کشورهایی که بی‌ثباتی سیاسی بیشتری دارند فساد بیشتری دارند، کشورهایی که مذهب پروتستان دارند فساد کمتری دارند و کشورهای پردرآمد، فساد کمتری نسبت به کشورهای کم‌درآمد دارند.

سلدادیو و هان^۶ (۲۰۰۶)، به بررسی ۷۰ نمونه از پژوهش‌ها درباره فساد مالی پرداختند و شماری از عوامل مؤثر در بروز فساد که بیان کردند عبارت‌اند از میزان

---

^۱ Treisman

^۲ Unitary form of government

^۳ Common law legal system

^۴ Civil law

^۵ Serra

^۶ Seldadyo & Haan

دستمزدها، اختلاف در قدرت، بوروکراسی بیش از حد، نابرابری درآمد، ساختار سازمانی، عوامل کنترلی و نظارتی، مقررات پیچیده و اضافی.

فکوه^۱ (۲۰۰۸) به بررسی دامنه‌ای از مقالات چاپ شده طی سال‌های ۱۹۶۷ تا ۲۰۰۵ پرداخت و به این نتیجه رسید که با افزایش تبعیض‌ها، شکاف‌ها و فاصله بین کارکنان و مدیران، فساد افزایش می‌یابد. همچنین با توجه به این که دستمزد و درآمد کم، عاملی برای ترغیب فرد برای جبران کمبودها است، مهم‌ترین عامل بروز فساد مالی را حقوق و دستمزد و در مجموع، عوامل اقتصادی دانست.

ایوازکی و سوزوکی^۲ (۲۰۱۲) در تحقیقی با عنوان «عوامل مؤثر بر فساد در کشورهای در حال گذر»، مسئله فساد اداری و عوامل مؤثر بر آن در اقتصادهای در حال گذار را مورد بررسی قرار دادند. بر اساس نتایج مقاله مهم‌ترین عوامل مؤثر بر فساد عبارت‌اند از ضعف اصلاحات ساختاری، دموکراسی زائد و ضعف قوانین.

باتاچاریا^۳ و هودلر^۴ (۲۰۱۵) به بررسی دموکراسی و آزادی رسانه بر فساد سیاسی با روش پنل دیتا در ۱۲۹ کشور طی دوره ۱۹۸۰ تا ۲۰۰۷ پرداخته‌اند. آن‌ها پیش‌بینی می‌کنند که بهبود دموکراسی و آزادی رسانه، مکمل مبارزه با فساد سیاسی است.

تانگ^۵ و همکاران (۲۰۱۹) به تحلیل تأثیر استفاده از رسانه‌های اجتماعی در کاهش فساد در ۶۲ کشور طی دوره ۲۰۱۵-۲۰۱۱ پرداخته‌اند. نتایج نشان می‌دهد که سطح استفاده از رسانه‌های اجتماعی یک کشور بر سطح کنترل فساد مؤثر است. پارا و همکاران^۶ (۲۰۲۱) با استفاده از یک تحلیل آزمایشگاهی به بررسی تأثیر شفافیت بر کاهش فساد پرداختند. نتایج نشان می‌دهد که شفافیت، اختلاس را کاهش می‌دهد در حالی که تأثیر قابل توجهی بر رشوه ندارد. این نتیجه نشان می‌دهد که تأثیر شفافیت در کاهش همه انواع فساد یکسان نیست.

در مطالعات داخلی نیز محققان زیادی به ماهیت و علل فساد مالی پرداخته‌اند؛ رهبر و همکاران (۱۳۸۱) ابتدا مفهوم فساد مالی، علل شکل‌گیری، پیامدهای فردی و اجتماعی آن‌ها را تشریح می‌کنند و در ادامه به رویکردهای سیاسی فساد مالی در

^۱ Fokuoh

^۲ Ichiro Iwasaki&Taku Suzuki

^۳ Bhattacharyya

^۴ Hodler

^۵ Tang

^۶ Parra & et al

ساختار سیاسی و هزینه‌هایی که حکومت برای پیش‌گیری از فساد مالی صرف می‌کند می‌پردازد.

ریبعی (۱۳۸۲) به نقش سطح پایین دستمزدهای مشاغل دولتی در بروز فساد اشاره کرده است. بدین ترتیب که در کشورهای جهان سوم، پایین بودن دریافت‌های کارکنان باعث می‌شود تا کارکنان، بخش دولتی را به عنوان سکوی پرتاب برای فعالیت آینده خود در بخش خصوصی تلقی کنند. با عطف به این مهم که یکی از شاخص‌های اندازه دولت نسبت مخارج به تولید ناخالص داخلی است، می‌توان نتیجه گرفت که بزرگ شدن اندازه دولت در اثر افزایش سطح دستمزدها منجر به کاهش سطح فساد می‌شود.

سامتی و همکاران (۱۳۸۵) در مقاله‌ای با هدف بررسی اثر آزادی اقتصادی بر فساد مالی، یکی از مهم‌ترین عوامل زمینه‌ساز گسترش فساد مالی در سطح خرد (فساد اداری) و در سطح کلان (فساد سیاسی) را سلب آزادی اقتصادی از طریق دخالت بیش از حد دولت و نهادهای مرتبط می‌داند. یافته‌های تجربی که با کمک روش داده‌های تابلویی که طی دوره چهار ساله (۲۰۰۳-۲۰۰۰) برای ۷۳ کشور انجام شده است نشان‌دهنده اثر معنادار و مثبت سه جزء اصلی آزادی اقتصادی (ساختار قضائی و امنیت حقوق مالکیت؛ پول سالم و آزادی مبادله با خارجی‌ها) و اثر بی‌معنی دو جزء دیگر (اندازه دولت و قوانین و مقررات) بر فساد مالی است.

سجودی و صادقی (۱۳۹۰) با مطالعه همبستگی میان اندازه دولت و سطح فساد در ۳۲ کشور اسلامی طی سال‌های ۲۰۰۳ تا ۲۰۰۸ نشان دادند که اندازه دولت بر فساد تأثیر نداشته است ولی تأثیر فساد بر اندازه دولت تأیید شده است.

زرانژاد و همکاران (۱۳۹۱) طی دوره زمانی ۱۳۸۷-۱۳۵۳ با استفاده از روش شاخص‌های چندگانه و علل چندگانه (MIMIC) به برآورد شاخص فساد اقتصاد در ایران پرداختند. بر اساس نتایج این مطالعه نابرابری توزیع درآمد، حجم دولت، آزادی تجاری و قاچاق کالا از جمله اصلی‌ترین عوامل مؤثر بر شاخص فساد اقتصادی در ایران هستند؛ همچنین روند شاخص عددی فساد اقتصادی در ایران طی سال‌های اخیر افزایش یافته است.

باغچقی و همکاران (۱۳۹۸) با استفاده از روش پنل دیتا در ۵۹ کشور طی دوره ۲۰۱۴-۲۰۰۵ به بررسی اثرات متقابل دموکراسی و امنیت حقوق مالکیت بر فساد مالی پرداخته‌اند. نتیجه این تحقیق نشان می‌دهد بهبود حقوق مالکیت در هر نوع ساختار سیاسی فساد مالی را کاهش می‌دهد.

مظفری شمسی و قبادی (۱۳۹۸) به بررسی تأثیر عوامل سیاسی و اقتصادی بر فساد مالی در کشورهای منتخب تولیدکننده نفت پرداختند و نشان دادند بهبود رشد اقتصادی، اندازه دولت، حاکمیت قانون، دموکراسی و پول سالم، سبب کاهش فساد مالی می‌شوند.

جمع‌بندی پیشینه تحقیق نشان می‌دهد هر یک از مقالات قبلی به یک یا چند عامل مؤثر بر فساد اقتصادی توجه کرده‌اند ولی شناسایی همه‌جانبه عوامل مؤثر بر فساد اقتصادی و اولویت‌بندی آن‌ها همچنان به عنوان یک شکاف تحقیقاتی وجود دارد. سهم اصلی این مقاله بر کردن این شکاف تحقیقاتی با شناسایی ابعاد و زیرابعاد عوامل مؤثر بر فساد اقتصادی و اولویت‌بندی آن‌ها است.

۲- عوامل مؤثر در بروز فساد اقتصادی

مقابله با فساد نیازمند شناخت عوامل و ریشه‌یابی آن‌ها است. علل فساد مالی بسته به شرایط اجتماعی و فرهنگی، نهادی و تاریخی هر کشور می‌تواند متفاوت باشد. شلفر و ویشنی^۱ (۱۹۹۳) بروکراسی و انحصاری بودن ادارات دولتی را زمینه مبادله رشوه در فعالیت‌های اقتصادی می‌دانند. از نظر آن‌ها اگر یک کالا توسط حداقل دو عامل به جای یک عامل دولتی عرضه شود، بازار کالاها و خدمات دولتی از ساختار انحصار خارج می‌شود و در شرایط رقابت قرار می‌گیرد. در این صورت کل رشوه دریافتی تا سطح صفر کاهش یافته و میزان ستانده و تولید کالا در بخش عمومی افزایش می‌یابد.

از نظر باردان^۲ (۱۹۹۷) و سلدادیو و هان (۲۰۰۶) مقررات و تخصیص دیوان سالارانه‌ی منابع عمومی کمیاب، فسادآور است.

بر اساس مطالعه سرا (۲۰۰۶) کشورهای بی‌ثباتی سیاسی بیشتری دارند فساد بیشتری دارند و کشورهای پردرآمد، فساد کمتری نسبت به کشورهای کم‌درآمد دارند.

از نظر یو و خاگرام^۳ (۲۰۰۴) نابرابری درآمدی عاملی مهم در گرایش و فساد است؛ همچنین بر اساس پژوهش فکوه (۲۰۰۸) با افزایش تبعیض‌ها، شکاف‌ها و

^۱ Shleifer and Vishny

^۲ Pranab Bardhan

^۳ You and Khagram

فاصله بین کارکنان و مدیران، فساد افزایش می‌یابد. از طرفی دستمزد و درآمد کم عاملی برای ترغیب فرد برای جبران کمبودها و عامل بروز فساد است. مجموعه عملکردهای دولت که زمینه ساز مفاسد اقتصادی است را به دو دسته عوامل مستقیم و غیرمستقیم مؤثر بر فساد اقتصادی تقسیم می‌کنند؛ عوامل مستقیم مؤثر بر فساد اقتصادی عبارت‌اند از: قوانین و اختیارات دولتی، وضع مالیات و عوارض گمرکی، تصمیم‌گیری‌های مربوط به مخارج، عرضه کالا و خدمات به قیمت کمتر از بازار و تأمین مالی احزاب. عوامل غیرمستقیم مؤثر بر فساد اقتصادی عبارت‌اند از: کیفیت کار نظام دیوان سالاری، سطح دستمزدها در بخش دولتی، سیستم تنبیه و مجازات، نظارت‌های سازمانی، شفافیت مقررات، قوانین و روش‌ها و رفتار رهبران و مسئولان جامعه (رهبر و همکاران، ۱۳۸۱). رهبر، مهم‌ترین عوامل بر فساد را قوانین مردود شده، کنترل‌های نامطلوب اجتماعی، افزایش تقاضا، دیوان‌سالاری بحرانی، ترتیبات اداری نامناسب و کنترل‌های ناکافی می‌داند.

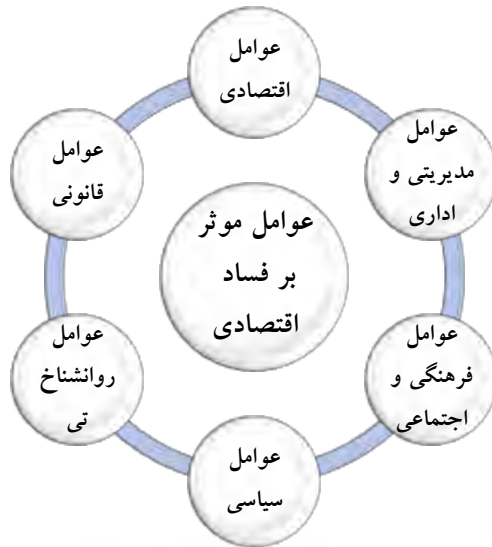
از نظر سلدادیو و هان^۱ (۲۰۰۶) ساختار سازمانی، عوامل کنترلی و نظارتی، مقررات پیچیده و اضافی از جمله عوامل مؤثر بر فساد مالی هستند.

بوهن و دیگران^۲ (۲۰۰۹) بیان می‌کنند، بین فساد و اقتصاد سایه، رابطه دوطرفه وجود دارد اما اثر اقتصاد سایه بر فساد بیشتر از اثر فساد بر اقتصاد سایه است.

از نظر ایوازاکی و سوزوکی (۲۰۱۲) ضعف قوانین عامل فساد است و بر اساس تریسمن (۲۰۰۰) دموکراسی طی یک جریان آهسته، فساد را ریشه‌کن می‌کند. بر اساس سامتی و همکاران (۱۳۸۵) ساختار قضائی و امنیت حقوق مالکیت، پول سالم و آزادی مبادله با خارجی‌ها بر فساد مالی مؤثر هستند. زاهدی و همکاران (۱۳۸۸) معتقدند عوامل کیفیت زندگی کاری، فردی، درون سازمانی و فرهنگی بر میزان فساد اداری اثرگذار هستند. زراءنژاد و همکاران (۱۳۹۱) بیان می‌کنند نابرابری توزیع درآمد، حجم دولت و آزادی تجاری، قاچاق کالا از جمله اصلی‌ترین عوامل مؤثر بر شاخص فساد اقتصادی در ایران هستند.

^۱ Seldadyo & Haan

^۲ Buehn et al

شکل (۲): عوامل مؤثر بر بروز فساد اقتصادی

منبع: دستاورد تحقیق

با توجه به مبانی نظری و مطالعات قبلی عوامل مؤثر بر بروز فساد اقتصادی، همان‌طور که در شکل شماره (۲) مشخص شده قابل ارائه در شش دسته است: ۱- عوامل مدیریتی و اداری. ۲- عوامل فرهنگی و اجتماعی. ۳- عوامل سیاسی. ۴- عوامل اقتصادی. ۵- عوامل قانونی. ۶- عوامل روان‌شناختی. البته هر یک از این ابعاد ایجادکننده فساد شامل زیربدهایی می‌شوند که در جدول شماره (۱) با توجه به مبانی نظری و مطالعات قبلی، مشخص شده‌اند.

جدول (۱): عوامل مؤثر در بروز فساد اقتصادی

منبع	زیربهد	بعد	ردیف
تانزی (۱۹۹۴)، الاوو (۱۹۹۹)	عدم وجود شفافیت	ابعاد مدیریتی و اداری	۱
کیانی (۱۳۹۲)	عدم وجود امنیت شغلی		
پورولی (۱۳۸۷)	عدم وجود نظام تشویق و تنبیه		
سازمان بازرسی کل کشور (۱۳۸۶)	ضعف مدیران در رهبری و نظارت		
لهو و کبوی (۲۰۰۵)، پیلی (۲۰۰۴)	کیفیت پایین نظام دیوان‌سالاری		

منبع	زیربعد	بعد	ردیف
پورولی (۱۳۸۷)	نبود نظام شایسته‌سالاری		
لهو و کیوی (۲۰۰۵)	ضعف فرهنگ حاکم بر جامعه	ابعاد فرهنگی و اجتماعی	۲
زکوس (۲۰۰۴)	ضعف اخلاقیات حاکم بر جامعه		
پیلی (۲۰۰۴)	ناکارآمدی نظام تأمین اجتماعی در رفع نیازهای حداقل افراد		
لهو و کیوی (۲۰۰۵)	ساختار اجتماعی که مقامات دولت را برتر می‌شناسد		
تاکی و تاناکا (۲۰۰۹)	ناآگاهی مردم از حدود و وظایف دستگاه‌ها		
سازمان بازرسی کل کشور (۱۳۸۶)	رواج مادی‌گرایی		
مظفری شمسی و قبادی (۱۳۹۸)، پلقرینی و گرلاف (۲۰۰۷)	میزان تمرکز قدرت سیاسی		
باتاچاریا و هودلر (۲۰۱۵)، مظفری شمسی و قبادی (۱۳۹۸)	میزان آزادی سیاسی		
فرخ‌سرشت (۱۳۸۳)	میزان ثبات سیاسی		
اسفندیاری (۱۳۹۰)	نبود استقلال قضایی		
اسفندیاری (۱۳۹۰)	وجود گروه‌های فشار		
تانگ و همکاران (۲۰۱۹)، پارا و همکاران (۲۰۲۱)	نبود شفافیت سیاسی		
پلقرینی و گرلاف (۲۰۰۷)	تعداد زیاد مجوزهای دولتی برای ورود به فعالیت‌های اقتصادی	ابعاد اقتصادی	۴
سازمان بازرسی کل کشور (۱۳۸۶)	درآمد ناکافی		

منبع	زیربعد	بعد	ردیف
پلقرینی و گرلاف (۲۰۰۷)	توزیع نامناسب درآمد		
مظفری شمسی و قبادی (۱۳۹۸)، سامتی و همکاران (۱۳۸۵)	دولتی بودن بخش عظیمی از اقتصاد کشور		
سامتی و همکاران (۱۳۸۵)	نبود شفافیت اقتصادی		
رابینسون (۲۰۰۴)	درآمدهای رانتی دولت		
اولکان (۲۰۰۷)	تعدد قوانین و مقررات دولتی	ابعاد قانونی	۵
باغچقی، خوشنودی و هراتی (۱۳۹۸)	نارسایی و پیچیدگی قوانین و مقررات		
کیانی (۱۳۹۲)	ضعف نظارتی		
لهو و کبوی (۲۰۰۵)	سطح پایین اخلاقیات فردی	ابعاد روان‌شناختی	۶
رهنورد (۱۳۸۸)، سازمان بازرسی کل کشور (۱۳۸۶)	رواج خودگرایی		
لهو و کبوی (۲۰۰۵)	خویشاوندمداری		

منبع: دستاورد تحقیق

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

۳- روش تحقیق و نتایج

۳-۱- روش تحلیل سلسله مراتبی

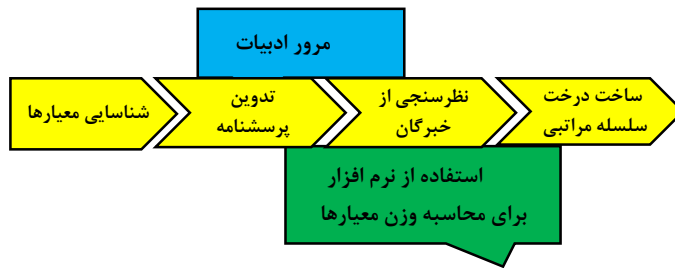
زمانی که مسائل تصمیم‌گیری متعدد و همراه با معیارهای فراوانی است، استفاده از روش‌های تصمیم‌گیری چندمعیاره اهمیت دارد. مزیت روش‌های تصمیم‌گیری چندمعیاره ارائه پایه‌ای منطقی برای ساختار بندی تصمیم‌گیری‌ها در شرایط تعدد معیارها است. روش‌های زیادی برای تصمیم‌گیری چندمعیاره ارائه شده است (González et al, ۲۰۱۹). یکی از رایج‌ترین روش‌ها برای اجرای تصمیم‌گیری چندمعیاره برای نشان دادن اهمیت نسبی گزینه‌ها روش تحلیل سلسله مراتبی

(AHP) است (۲۰۱۸، Khaira & Dwivedi). روش تحلیل سلسله مراتبی (AHP) اولین بار توسط ساعتی^۱ (۱۹۸۰) توسعه یافت. لی و همکاران^۲ (۲۰۰۸) بیان می‌کنند که AHP در تحلیل موضوعات اجتماعی پیچیده که شامل فاکتورهای محسوس^۳ و نامحسوس^۴ غیرقابل جدا سازی هستند بسیار قوی است. این روش بر این سه اصل استوار است:

- ۱- اصل ساده‌سازی: بیان ساده و درختواره مسئله جهت فهم راحت.
  - ۲- اصل اولویت‌بندی: اولویت‌بندی شاخص‌های مؤثر بر هدف بر اساس قضاوت‌ها و تجربه شخصی.
  - ۳- اصل سازگاری: علامت‌دهی در ناسازگاری‌های ممکن در قضاوت‌ها و ارائه امکان نتایج سازگار.
- در فرایند تحلیل سلسله مراتبی (AHP)، مسئله تصمیم با چندین شاخص به سلسله مراتبی شکسته می‌شود (Rodriguez, ۲۰۰۲). روش تحلیل سلسله مراتبی (AHP) شامل شش گام زیر است:
۱. تعریف مسئله و بیان شفاف اهداف و نتایج مورد انتظار.
  ۲. تبدیل مسئله به عناصر تصمیم‌گیری (بیان جزئیات معیارها و گزینه‌ها).
  ۳. به‌کارگیری مقایسه‌های زوجی بین عناصر تصمیم‌گیری به منظور ایجاد ماتریس‌های مقایسه.
  ۴. استفاده از روش بردار ویژه برای برآورد وزن‌های نسبی عناصر تصمیم‌گیری.
  ۵. محاسبه نرخ ناسازگاری ماتریس‌ها برای اطمینان از سازگاری قضاوت‌های تصمیم‌گیرندگان.
  ۶. جمع‌آوری عناصر تصمیم‌گیری شده برای به دست آوردن رتبه‌بندی نهایی گزینه‌ها. (Mu & Pereyra-Rojas, ۲۰۱۶)
- در ادامه با ارائه یک شکل به بررسی فرایند روش تحلیل سلسله مراتبی می‌پردازیم:

---

۱ Saaty
۲ Lee & et al
۳ Tangible
۴ Intangible

شکل (۳): فرایند روش تحلیل سلسله مراتبی (Saaty & Vargas, ۲۰۰۱)

به کارگیری روش AHP مستلزم چهار گام عمده زیر است:

- در گام اول (مدل سازی) مسئله و هدف از تصمیم گیری به صورت سلسله مراتبی از عناصر تصمیم که با هم در ارتباط هستند مشخص می شود. عناصر تصمیم شامل شاخص های تصمیم گیری و گزینه های تصمیم است.
  - در گام دوم (قضاوت ترجیحی) مقایسه هایی بین گزینه های مختلف تصمیم بر اساس هر شاخص، صورت می پذیرد.
  - در گام سوم (محاسبات وزن های نسبی) وزن و اهمیت عناصر تصمیم نسبت به هم از طریق مجموعه ای از محاسبات عددی تعیین می شود.
  - در گام چهارم (ادغام وزن های نسبی) رتبه بندی گزینه های تصمیم صورت می پذیرد (اولسن، ۱۳۸۷).
- فرآیند تحلیل سلسله مراتبی همان طور که در شکل شماره (۳) مشخص شده، نیازمند شکستن یک مسئله تصمیم با چندین شاخص به سلسله مراتبی از سطوح است. سطح اول بیانگر هدف و موضوع تحقیق است. سطح دوم نشان دهنده شاخص ها و معیارهای کلی است. سطح سوم شامل زیرمعیارها و سطح چهارم شامل گزینه های جایگزین است.

سطح ۱:

تعیین هدف

سطح ۲:

تعیین معیارهای

کلی

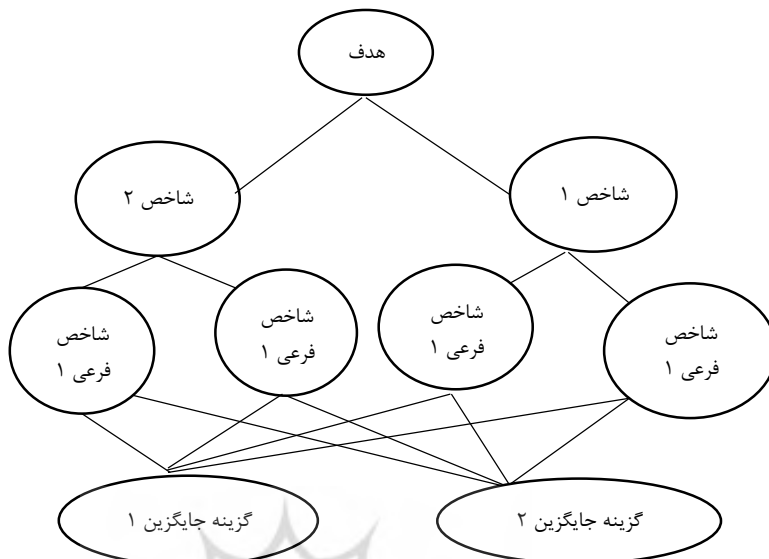
سطح

۳: تعیین

زیرمعیارها

سطح ۴:

گزینه‌ها

شکل (۴): ساختار سلسله مراتبی اولویت‌بندی

در شکل شماره (۴) سه سطح اول ساختار سلسله مراتبی اولویت‌بندی مسئله این

تحقیق یعنی عوامل مؤثر بر فساد اقتصادی مشخص شده است:

شکل (۵): ساختار سلسله مراتبی اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر فساد اقتصادی

منبع: دستاورد تحقیق

در این مرحله خبرگان پس از مقایسه‌ی بین معیارهای کلی و زیرمعیارها به آن‌ها امتیاز می‌دهند. این مقایسه‌ها بر اساس جدول نه کمیتی طیف لیکرت^۱ انجام می‌شود. ارجحیت یک گزینه یا عامل نسبت به خودش مساوی یک است لذا اصل معکوس بودن یک عامل نسبت به دیگری و ارجحیت یک برای یک عامل یا گزینه نسبت به خودش، دو خاصیت اصلی ماتریس مقایسه‌ای دوجه‌دویی در فرآیند AHP هستند. این دو خاصیت باعث می‌شود که برای مقایسه n معیار یا گزینه، خبرگان تنها به $\frac{n(n-1)}{2}$ سؤالات پاسخ دهد (Bhushan & Rai, ۲۰۰۷). در جدول شماره (۲) جزئیات ارزش‌گذاری مقایسه‌ای مشخص شده است؛ بر اساس ارزش‌های مقایسه‌ای، ابعاد و زیربعد مؤثر بر هدف، اولویت‌بندی می‌شوند.

جدول (۲): مقیاس مقایسه زوجی

ارزش	اولویت‌ها	توضیح
$a_{ij} = ۱$	ترجیح یکسان	عنصر I نسبت به عنصر J دارای اهمیت یکسان است.
$a_{ij} = ۳$	کمی ارجحیت	عنصر I نسبت به عنصر J نسبتاً ترجیح داده می‌شود.
$a_{ij} = ۵$	ارجحیت قوی	عنصر I نسبت به عنصر J زیاد ترجیح داده می‌شود.
$a_{ij} = ۷$	ارجحیت بسیار قوی	عنصر I نسبت به عنصر J بسیار زیاد ترجیح داده می‌شود.
$a_{ij} = ۹$	ارجحیت بی‌نهایت	عنصر I نسبت به عنصر J فوق‌العاده ترجیح داده می‌شود.
$a_{ij} = ۲, ۴, ۶, ۸$	امتیازات میانی	ترجیحات میانی

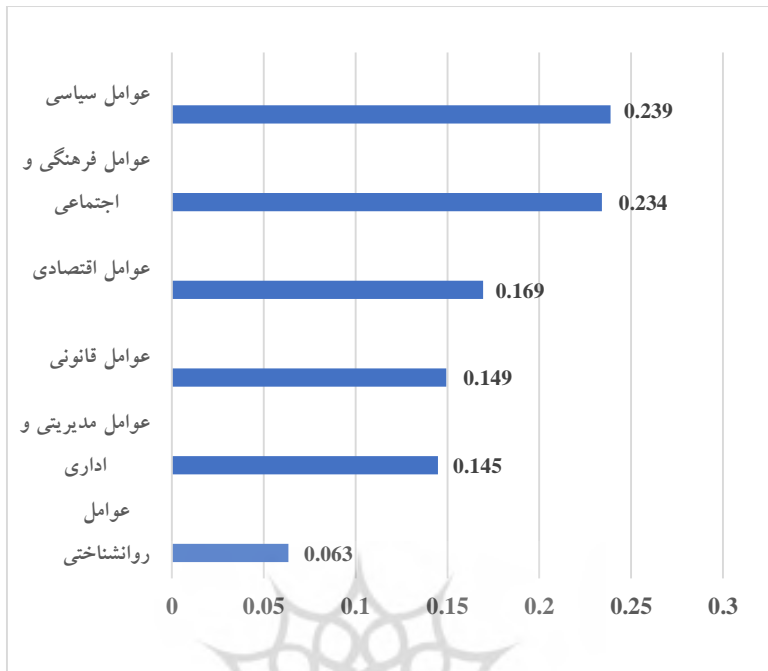
در مرحله بعد برای به دست آوردن میزان اولویت نسبی هر کدام از گزینه‌ها با توجه به عوامل مؤثر بر فساد اقتصادی، ماتریس نرمال تشکیل می‌شود. بدین منظور هر عنصر از ماتریس بر جمع کل ستون همان عنصر تقسیم می‌شود. لازم به ذکر است که جمع مقادیر ستون‌ها در یک ماتریس نرمال باید معادل یک شود. نهایتاً

^۱ Likert

میانگین اعداد هر ردیف ماتریس نرمال را به دست آورده تا اولویت (میزان اهمیت) عامل مربوط در سطر مذکور به دست آید (Bhushan & Rai, ۲۰۰۷). در نهایت برای تعیین بهترین گزینه، ماتریس اولویت (وزن) شاخص‌ها را در بردار وزن شاخص‌ها ضرب می‌نماییم. یا به عبارت دیگر برای مقایسه‌ی گزینه‌ها وزن‌های هر شاخص در وزن‌های معیارها ضرب و مقادیر حاصل با هم جمع می‌شود. بدین ترتیب بهترین گزینه از نظر معیارهای مختلف انتخاب می‌گردد (مهرگان، ۱۳۸۵).

۳-۲- نتایج تحلیل سلسله مراتبی

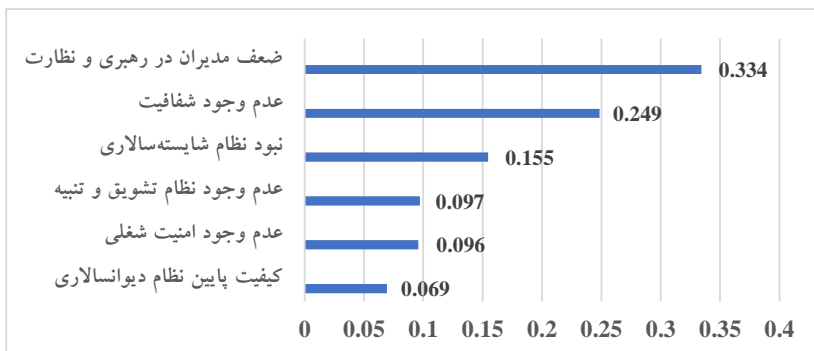
در این بخش اولویت‌بندی ابعاد اثرگذار در بروز پدیده فساد اقتصادی با توجه به نظر خبرگان انجام می‌شود. بدین منظور از تکنیک فرایند تحلیل سلسله مراتبی استفاده شد. این تکنیک برای سازمان‌دهی اطلاعات و قضاوت‌ها و به‌کارگیری آن‌ها در تصمیم‌گیری‌ها، شیوه‌ای مناسب ارائه می‌دهد. در مرحله اول معیارها به صورت زوجی، نسبت به هدف مطالعه مقایسه می‌شوند. شکل شماره (۶) نشان‌دهنده مقایسه زوجی معیارهای اصلی با توجه به هدف پژوهش است. نرخ ناسازگاری محاسبه شده برابر با ۰/۰۷ بوده بنابراین سازگاری معیارها با هدف پژوهش مقبول است. بر اساس نتایج، عوامل سیاسی با نسبت ۰/۲۳۹ در رتبه اول عوامل مؤثر بر فساد قرار دارند. بعد از آن به ترتیب عوامل فرهنگی و اجتماعی، عوامل اقتصادی، عوامل قانونی، عوامل مدیریتی قرار دارد و عوامل روان‌شناختی با نسبت ۰/۰۶۳ کمترین اثر را بر فساد اقتصادی داشته است.

شکل (۶): مقایسه معیارها به صورت زوجی در ارتباط با فساد

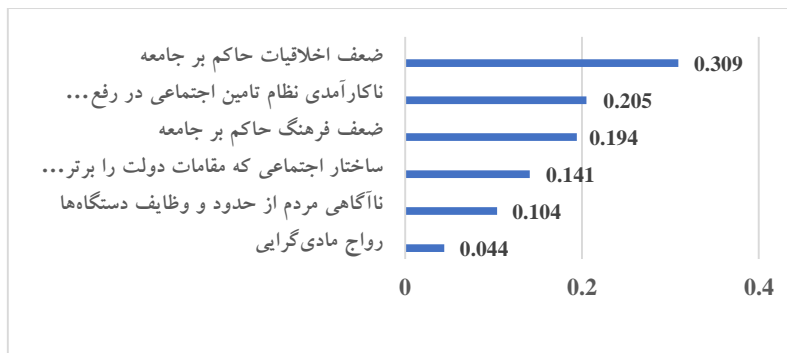
شکل شماره (۶) نشان‌دهنده مقایسه زوجی زیربدهای مدیریتی و اداری در ارتباط با فساد است و نرخ ناسازگاری محاسبه شده برابر با ۰/۰۵ است؛ بنابراین سازگاری معیارها با هدف پژوهش، مقبول است. بالاترین اهمیت در ابعاد سیاسی مؤثر بر فساد اقتصادی مرتبط با ضعف مدیران در رهبری و نظارت است. پس از آن عدم وجود شفافیت، نبود نظام شایسته‌سالاری، عدم وجود نظام تشویق و تنبیه، عدم

وجود امنیت شغلی و کیفیت پایین نظام دیوان‌سالاری در رتبه‌های بعدی عوامل مدیریتی و اداری مؤثر بر فساد اقتصادی هستند.

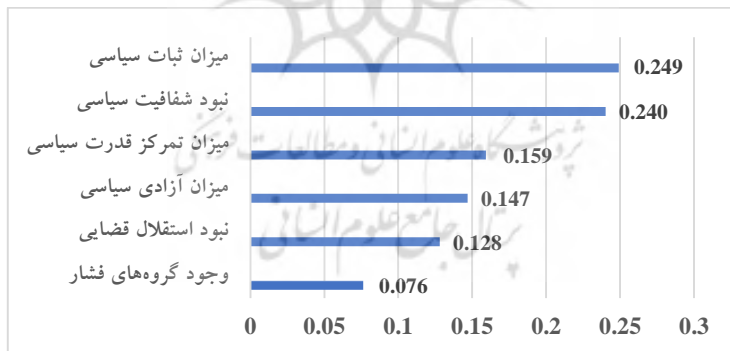
شکل (۷): مقایسه زیربادهای مدیریتی و اداری

بر اساس شکل شماره (۷) که نشان‌دهنده مقایسه زوجی زیربادهای فرهنگی و اجتماعی در ارتباط با فساد است، نرخ ناسازگاری محاسبه شده برابر با ۰/۰۳ بوده و سازگاری معیارها با هدف پژوهش، مقبول است. در بین ابعاد فرهنگی و اجتماعی، ضعف اخلاقیات حاکم بر جامعه بیشترین تأثیر را بر فساد اقتصادی دارد. ناکارآمدی نظام تأمین اجتماعی در رفع نیازها، ضعف فرهنگ حاکم بر جامعه، ساختار اجتماعی که مقامات دولتی را برتر می‌داند، ناآگاهی مردم از حدود و وظایف دستگاه‌ها و در نهایت رواج مادی‌گرایی در رتبه‌های بعدی عوامل فرهنگی و اجتماعی مؤثر بر فساد اقتصادی هستند.

شکل (۸): مقایسه زیربدهای فرهنگی و اجتماعی

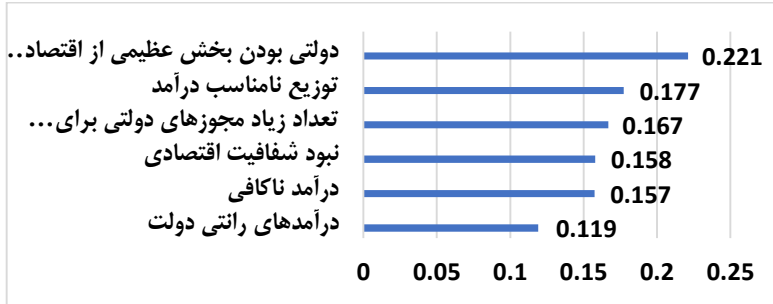
شکل (۸) نشان دهنده مقایسه زوجی زیربدهای سیاسی در ارتباط با فساد است. نرخ نا سازگاری محاسبه شده برابر با ۰/۰۸ بوده بنابراین سازگاری معیارها با هدف پژوهش، مقبول است. در بین زیربدهای سیاسی مؤثر بر فساد اقتصادی، بیشترین اهمیت را میزان ثبات سیاسی دارد. به عبارتی فقدان ثبات سیاسی مهم ترین عامل سیاسی مؤثر بر شکل گیری فساد اقتصادی از نظر خبرگان محسوب شده است. پس از آن شفافیت سیاسی در رتبه بعدی قرار دارد. از بین چهار بعد سیاسی دیگر میزان تمرکز قدرت سیاسی، میزان آزادی سیاسی، فقدان استقلال قضایی و وجود گروه های فشار در رتبه های بعدی مؤثر بر فساد اقتصادی قرار دارند.

شکل (۹): مقایسه زیربدهای سیاسی

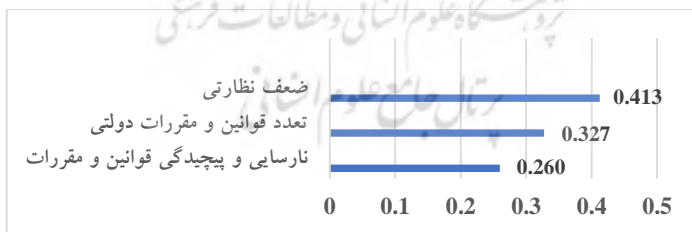
شکل شماره (۹) نشان دهنده مقایسه زوجی زیربدهای اقتصادی در ارتباط با فساد است. نرخ نا سازگاری محاسبه شده برابر با ۰/۰۹ است؛ بنابراین سازگاری معیارها با هدف پژوهش مقبول است. در بین زیربدهای اقتصادی مؤثر بر فساد، دولتی بودن بخش زیادی اقتصاد بالاترین اهمیت را بر ایجاد فساد دارد. پس از آن توزیع

نامناسب درآمد، تعداد زیاد مجوزهای دولتی برای ورود به فعالیت‌های اقتصادی، فقدان شفافیت اقتصادی، درآمد ناکافی افراد و وجود درآمدهای رانتهی دولت در رتبه‌های بعدی مؤثر بر فساد اقتصادی هستند.

شکل (۱۰): مقایسه زیربدهای اقتصادی

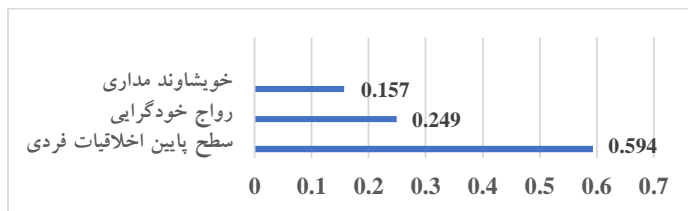
طبق شکل شماره (۱۰) که نشان‌دهنده مقایسه زوجی زیربدهای قانونی در ارتباط با فساد است، نرخ ناسازگاری محاسبه شده برابر با ۰/۱ بوده بنابراین سازگاری معیارها با هدف پژوهش مقبول است. معیار ضعف نظارتی با نسبت ۰/۴۱۳ بیشترین اهمیت را در بین زیربدهای قانون دارد. این ضریب اهمیت در بین تمامی زیربدهای همه ابعاد هم دارای رتبه دوم است و نشان می‌دهد ضعف نظارتی تا حد زیادی توضیح‌دهنده فساد اقتصادی در کشور است. همچنین تعدد قوانین و مقررات دولتی و نارسایی و پیچیدگی قوانین و مقررات در رتبه‌های بعدی ابعاد قانونی مؤثر بر فساد اقتصادی قرار دارند.

شکل (۱۱): مقایسه زیربدهای قانونی

بر اساس شکل شماره (۱۱) که نشان‌دهنده مقایسه زوجی معیارهای روان‌شناختی در ارتباط با فساد است، نرخ ناسازگاری محاسبه شده برابر با ۰/۰۴ بوده و بنابراین سازگاری معیارها با هدف پژوهش مقبول است. معیار سطح پایین اخلاقیات فردی با نسبت ۰/۵۹۴ بالاترین ضریب مؤثر بر فساد اقتصادی را نه تنها در معیارهای

روان‌شناختی بلکه در بین همه زیر بعدها دارد. رواج خودگرایی و خویشاوندمداری در رتبه‌های بعدی معیارهای روان‌شناختی ایجاد کننده فساد اقتصادی هستند.

شکل (۱۲): مقایسه زیربعدهای روان‌شناختی

جمع‌بندی و پیشنهادات

فساد اقتصادی یکی از مهم‌ترین مشکلات اقتصادی پیش روی کشورها مخصوصاً کشورهای در حال توسعه است. یکی از مهم‌ترین موضوعات در بحث فساد اقتصادی، نحوه ظهور و بروز این پدیده در جوامع و نظام‌های مختلف و میزان تأثیرگذاری آن در جوامع مختلف بوده است. لذا هدف از این پژوهش شناسایی و ارائه یک دسته‌بندی جامع از معیارهای مؤثر در بروز عارضه فساد اقتصادی و اولویت‌بندی این معیارها است.

برای شناسایی مهم‌ترین ابعاد زمینه‌ساز فساد اقتصادی در مرحله اول از مطالعه کتابخانه‌ای و رصد منابع مرتبط استفاده شد. در مرحله دوم برای شناسایی شدت این ابعاد در بروز پدیده فساد و اولویت‌بندی آن‌ها پرسش‌نامه‌ای تهیه و نظر خبرگان اخذ شد. سپس با توجه به روش تحلیل سلسله مراتبی (AHP) هر کدام از ابعاد مؤثر در بروز پدیده فساد اقتصادی به همراه زیرابعاد آن‌ها مورد بررسی قرار گرفت و فرایند وزن‌دهی و اولویت‌بندی در رابطه با آن‌ها انجام شد. نتایج به دست آمده به‌طور خلاصه در جدول شماره (۳) ارائه شده است.

جدول (۳): ارزش مقایسه‌ای ابعاد مؤثر در بروز فساد اقتصادی

ارزش مقایسه‌ای	زیربعد	بعد	ردیف
۰/۲۴۸۵۹۹	عدم وجود شفافیت	ابعاد مدیریتی و اداری	۱
۰/۰۹۵۹۲۹۶	عدم وجود امنیت شغلی		
۰/۰۹۷۰۵۳۵	عدم وجود نظام تشویق و تنبیه		
۰/۳۳۴۴۱۳	ضعف مدیران در رهبری و نظارت		
۰/۰۶۹۳۵۸۲	کیفیت پایین نظام دیوان‌سالاری		

ردیف	بعد	زیربعد	ارزش مقایسه‌ای
۲	ابعاد فرهنگی و اجتماعی	نبود نظام شایسته‌سالاری	۰/۱۵۴۶۴۶
		ضعف فرهنگ حاکم بر جامعه	۰/۱۹۴۰۷
		ضعف اخلاقیات حاکم بر جامعه	۰/۳۰۹۰۷۵
		ناکارآمدی نظام تأمین اجتماعی در رفع نیازهای حداقل افراد	۰/۲۰۵۰۲۳
		ساختار اجتماعی که مقامات دولت را برتر می‌شناسد	۰/۱۴۱۱۱
		ناآگاهی مردم از حدود و وظایف دستگاه‌ها	۰/۱۰۴۰۶۵
۳	ابعاد سیاسی	رواج مادی‌گرایی	۰/۰۴۴۳۲
		میزان تمرکز قدرت سیاسی	۰/۱۵۹۲۲
		میزان آزادی سیاسی	۰/۱۴۶۹
		میزان ثبات سیاسی	۰/۲۴۹۲۰۳
		نبود استقلال قضایی	۰/۱۲۸۰۷۱
		وجود گروه‌های فشار	۰/۰۷۶۳۳
۴	ابعاد اقتصادی	نبود شفافیت سیاسی	۰/۲۴۰۲۷۷
		تعداد زیاد مجوزهای دولتی برای ورود به فعالیت‌های اقتصادی	۰/۱۶۶۹۲۳
		درآمد ناکافی	۰/۱۵۷۴۶۴
		توزیع نامناسب درآمد	۰/۱۷۷۳۶۱
		دولتی بودن بخش عظیمی از اقتصاد کشور	۰/۲۲۱۱۳۷
		نبود شفافیت اقتصادی	۰/۱۵۷۹۷۴
۵	ابعاد قانونی	درآمدهای رانتهی دولت	۰/۱۱۹۱۴۲
		تعدد قوانین و مقررات دولتی	۰/۳۲۷۴۸
		نارسایی و پیچیدگی قوانین و مقررات	۰/۲۵۹۹۲۱
		ضعف نظارتی	۰/۴۱۲۵۹۹
۶		سطح پایین اخلاقیات فردی	۰/۵۹۳۶۳۴

ردیف	بعد	زیربعد	ارزش مقایسه‌ای
	ابعاد روان‌شناختی	رواج خودگرایی	۰/۲۴۹۳۱۱
		خویشاوندمداری	۰/۱۵۷۰۵۶

یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد مهم‌ترین ابعاد تأثیرگذار در زمینه فساد اقتصادی به ترتیب شامل: ابعاد سیاسی، ابعاد فرهنگی و اجتماعی، ابعاد اقتصادی، ابعاد قانونی، ابعاد مدیریتی و اداری و ابعاد روان‌شناختی هستند. در بعد مدیریتی و اداری زیربدهای ضعف مدیران در رهبری و نظارت و عدم وجود شفافیت، در بعد فرهنگی و اجتماعی زیربدهای ضعف اخلاقیات حاکم بر جامعه و ناکارآمدی نظام تأمین اجتماعی در رفع نیازهای حداقل افراد، در بعد سیاسی زیربدهای میزان ثبات سیاسی و نبود شفافیت سیاسی، در بعد اقتصادی زیربدهای دولتی بودن بخش عظیمی از اقتصاد کشور و توزیع نامناسب درآمد، در بعد قانونی زیربدهای ضعف نظارتی و تعدد قوانین و مقررات دولتی و در بعد روان‌شناختی زیربدهای سطح پایین اخلاقیات و رواج خودگرایی از شدت تأثیر بیشتری برخوردار هستند.

در کل عوامل، از بین زیرابعاد، بیشترین اثر را بر ایجاد فساد اقتصادی به ترتیب سطح پایین اخلاقیات فردی، ضعف نظارتی، ضعف مدیران در رهبری و نظارت، تعدد قوانین و مقررات دولتی و ضعف اخلاقیات حاکم بر جامعه دارا است. به عبارتی هم عوامل کنترلی درونی و فردی مانند سطح پایین اخلاقیات فردی و اخلاقیات حاکم بر جامعه بر ایجاد فساد اقتصادی و هم عوامل کنترل بیرونی مانند ضعف نظارتی و یا ضعف مدیران در رهبری و نظارت مؤثر بوده است؛ بنابراین کاهش فساد اقتصادی، نیازمند سیاست‌گذاری همه‌جانبه‌ای است که به‌طور هم‌زمان به عوامل درونی و بیرونی ایجاد فساد توجه کند. قابل ذکر است که برای مقابله با فساد اقتصادی در ایران قوانینی به صورت پراکنده وجود دارد که مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از:

قانون مربوط به منع مداخله وزرا و نمایندگان مجلس و کارمندان در معاملات دولتی.

قانون ممنوعیت گرفتن پورسانت در معاملات خارجی.

قانون مربوط به رسیدگی دارایی وزرا و کارمندان دولت.

• دادگاه اصل ۴۹ قانون اساسی مربوط به ثروت‌های نامشروع.

قانون مجازات اسلامی.

قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشا، اختلاس و کلاهبرداری.

قانون مجازات اخلاص گران نظام اقتصادی.

قانون مجازات تبانی در معاملات دولتی.

قانون رسیدگی به تخلفات اداری.

قانون نظارت بر رفتار نمایندگان.

قانون نظارت بر رفتار قضات.

قانون دیوان محاسبات.

قانون بازرسی کل کشور.

قانون سازمان حسابرسی.

سیاست‌های کلی نظام اداری و نظام‌نامه مدیریت پاسخگویی به

شکایات مردم.

با وجود همه قوانین و سیاست‌های بیان شده‌ی بالا، یک سیاست ساختاری و همه‌جانبه در خصوص مقابله با فساد که به‌طور دقیق و شفاف، سیاست‌های کلی مقابله با فساد در کشور را مشخص کرده باشد وجود ندارد.

از این رو بر اساس نتایج به دست آمده از این تحقیق پیشنهاد می‌شود سیاست کلی مقابله با فساد برای کشور با لحاظ همه ابعاد مدیریتی و اداری، فرهنگی و اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، قانونی و روان‌شناختی با تأکید بر ابعاد سیاسی و فرهنگی و اجتماعی تهیه شود. این سیاست کلی باید به‌طور خاص به زیرابعاد عدم وجود شفافیت قانونی، اقتصادی و سیاسی، عدم وجود امنیت شغلی، عدم وجود نظام تشویق و تنبیه، ضعف مدیران در رهبری و نظارت، کیفیت پایین نظام دیوان‌سالاری، نبود نظام شایسته‌سالاری، ضعف فرهنگ و اخلاقیات حاکم بر جامعه، ناکارآمدی نظام تأمین اجتماعی در رفع نیازهای حداقل افراد، ناآگاهی مردم از حدود و وظایف دستگاه‌ها، میزان تمرکز قدرت سیاسی، آزادی و ثبات سیاسی، استقلال قضایی، وجود گروه‌های فشار، محدودیت ورود به فعالیت‌های اقتصادی، اقتصاد دولتی، درآمدهای رانتی، تعدد قوانین و مقررات دولتی، نارسایی و پیچیدگی قوانین و مقررات و ضعف نظارتی توجه داشته باشد.

منابع

- اسفندیاری، علی اصغر (۱۳۹۰). اهمیت صنعت نفت در ایجاد تولید و اشتغال در اقتصاد ایران و تاثیر آن بر سایر فعالیتهای اقتصادی. فصلنامه علمی پژوهشی، پژوهش‌های رشد و توسعه اقتصادی، سال اول، شماره ۲.
- اولسن، دیوید (۱۳۸۷). تصمیم‌گیری چندمعیاره. (ترجمه: علی خاتمی فیروزآبادی). تهران: انتشارات مدیران امروز.
- باغچقی، اقدس. خوشنودی، عبدالله و هراتی، جواد (۱۳۹۸). بررسی اثر متقابل دموکراسی و امنیت حقوق مالکیت بر فساد مالی در کشورهای منتخب. پژوهش‌های رشد و توسعه پایدار (پژوهش‌های اقتصادی). ۱۹(۳). صص ۱۰۹-۱۴۴.
- حسنی، علی و شمس، عبدالمجید (۱۳۹۱). راهکارهای مبارزه با فساد اداری بر اساس ارزش‌های اسلامی. مجله اسلام و پژوهش‌های مدیریتی. ۲(۱). صص ۸۱-۱۰۴.
- ربیعی، علی (۱۳۸۳). زنده باد فساد. تهران. سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- رهبر، فرهاد. میرزاوند، فضل‌الله و زال‌پور، غلامرضا (۱۳۸۱). بازشناسی عارضه‌ی فساد مالی. ج ۱. تهران. انتشارات وزارت امور خارجه.
- رهبر، فرهاد. میرزاوند، فضل‌الله و زال‌پور، غلامرضا (۱۳۸۱). بازشناسی عارضه‌ی فساد مالی. ج ۲. تهران. انتشارات جهاد دانشگاهی.
- رهنورد، فرج‌اله. طاهرپور کلانتری، حبیب‌ا... و رشیدی، اعظم (۱۳۸۸). عوامل موثر بر فساد مالی در بین کارکنان دستگاه‌های اجرایی. پژوهش‌نامه مدیریت اجتماعی. ۱(۳). صص ۳۶-۵۱.
- زاهدی، شمس‌الاسادات. محمدنبی، سینا و شهبازی، مهدی (۱۳۸۸). بررسی عوامل مؤثر بر کاهش فساد اداری (مطالعه‌ی موردی در شهرداری تهران). مدیریت فرهنگ سازمانی. ۷(۲۰). صص ۵۵-۲۹.
- زراءنژاد، منصور. ابراهیمی، صلاح و کیانی، پویان (۱۳۹۱). برآورد شاخص فساد اقتصادی در ایران به روش MIMIC. فصلنامه سیاست‌گذاری اقتصادی. ۳(۱۲). صص ۱-۲۵.
- سازمان بازرسی کل کشور (۱۳۸۶) <https://www.bazresi.ir>
- سازمان شفافیت بین‌الملل (۲۰۱۹) www.transparency.org/news/feature/cpi
- سامتی، مرتضی. شهنازی، روح‌الله و دهقان، زهرا (۱۳۸۵). بررسی اثر آزادی اقتصادی بر فساد مالی. تهران. فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی ایران. ۸(۲۸). صص ۸۹-۱۱۰.

- سجودی، سکینه و صادقی، سیدکمال (۱۳۹۰). اندازه دولت و فساد: بررسی رابطه علی در بین کشورهای اسلامی. فصلنامه اطلاعات سیاسی-اقتصادی. (۱۴). صص ۱۷-۲۸.
- فرخ‌سرشت، بهزاد (۱۳۸۳). بررسی عوامل مؤثر در بروز فساد اداری به منظور ارائه الگویی جهت کاهش اثرات آن در روند توسعه جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه دانش مدیریت، (۱۷)۴. صص ۴۵-۸۴.
- کیانی، هژبر و غلامی، الهام (۱۳۹۲). بررسی آثار سیاست‌های مالی در ایران با تاکید بر فضای کلان اقتصادی. فصلنامه اقتصاد کاربردی. (۴)۱۳. صص ۱۶-۲۴.
- مظفری شمسی، هاجر و قبادی، سارا (۱۳۹۸). ارزیابی تأثیر عوامل سیاسی و اقتصادی بر فساد مالی، رشد اقتصادی و اندازه دولت در کشورهای منتخب تولیدکننده نفت: رویکرد داده‌های تابلویی سیستمی مبتنی بر گشتاورهای تعمیم‌یافته. پژوهش‌های اقتصادی ایران. (۷۹)۲۴. صص ۱۷۷-۲۰۷.
- مهرگان، محمدرضا (۱۹۳۱). پژوهش عملیاتی پیشرفته. تهران. نشر کتب دانشگاهی.
- Bardhan, P. (۱۹۹۷). Corruption and development: a review of issues. *Journal of economic literature*. ۳۵(۳). ۱۳۲۰-۱۳۴۶.
- Bhattacharyya, S., & Hodler, R. (۲۰۱۵). Media freedom and democracy in the fight against corruption. *European Journal of Political Economy*. ۳۹. ۱۳-۲۴.
- Bhattacharyya, S., & Hodler, R. (۲۰۱۵). Natural resources, democracy and corruption. *European Economic Review*, ۵۴(۴), ۶۰۸-۶۲۱.
- Bhushan, N., & Rai, K. (۲۰۰۷). *Strategic decision making: applying the analytic hierarchy process*: Springer Science & Business Media.
- Buehn, A., Karman, A., & Schneider, F. (۲۰۰۹). Shadow economy and do-it-yourself activities: the German case. *Journal of Institutional and Theoretical Economics JITE*, ۱۶۵(۴), ۷۰۱-۷۲۲. Dzhumashev, R. (۲۰۰۸).
- Fokuoh Ampratwum, E. (۲۰۰۸). The fight against corruption and its implications for development in developing and transition economies. *Journal of Money Laundering Control*. ۱۱(۱). ۷۶-۸۷.
- González, A., Ortigoza, E., Llamas, C., Blanco, G., & Amarilla, R. (۲۰۱۹). Multi-criteria analysis of economic complexity transition in emerging economies: The case of Paraguay. *Socio-Economic Planning Sciences*. ۶۸. ۱۰۰۶۱۷.
- Iwasaki, I., & Suzuki, T. (۲۰۱۲). The determinants of corruption in transition economies. *Economics Letters*. ۱۱۴(۱). ۵۴-۶۰.

- Jain, A. K. (۲۰۰۱). Corruption: A review. *Journal of economic surveys*, ۱۵(۱). ۷۱-۱۲۱.
- Khaira, A., & Dwivedi, R. (۲۰۱۸). A state of the art review of analytical hierarchy process. *Materials Today: Proceedings*. ۵(۲). ۴۰۲۹-۴۰۳۵.
- Lee, A. H. I., Chen, W.-C., & Chang, C.-J. (۲۰۰۸). A fuzzy AHP and BSC approach for evaluating performance of IT department in the manufacturing industry in Taiwan. *Expert Systems with Applications*. ۳۴ (۱). ۹۶-۱۰۷.
- Lho, K. and Cabuay, J. (۲۰۰۵). Corruption in the Korean public and private sectors. In Nicholas Tarling (Ed.), *Corruption and Good Governance in Asia*, New York, Routledge.
- Mauro, P. (۱۹۹۵). Corruption and growth. *The quarterly journal of economics*. ۱۱۰(۳). ۶۸۱-۷۱۲.
- Mu, E., & Pereyra-Rojas, M. (۲۰۱۶). *Practical decision making: an introduction to the Analytic Hierarchy Process (AHP) using super decisions V۲*: Springer.
- Myrdal, G. (۱۹۶۸). *Asian drama*, Vol. II, New York. Pantheon, ۷۹۹-۹۰۰.
- Nye, J. S. (۱۹۶۷). Corruption and political development: A cost-benefit analysis. *American political science review*, ۶۱(۲), ۴۱۷-۴۲۷.
- Olkan, B., (۲۰۰۷), *Monitoring Corruption: Evidence from a Field Experiment in Indonesia*, *Journal of Political Economy*, ۱۱۵(۲).
- Parra, D., Muñoz-Herrera, M., & Palacio, L. A. (۲۰۲۱). The limits of transparency in reducing corruption. *Journal of Behavioral and Experimental Economics*.
- Pellegrini, L. and Gerlagh, R. (۲۰۰۷) *Causes of corruption: a survey of cross-country analyses and extended results*, SpringerVerlag.
- Robbins Michael (۲۰۰۴) «Does Oil Hinder Democracy?» *World Politics*, ۵۳(۳).
- Rodriguez, R. (۲۰۰۲). Models, methods, concepts and applications of the analytic hierarchy process. *Interfaces*. ۳۲(۶). ۹۳.
- Saaty, T. L. ۱۹۸۰. *The analytic hierarchy process*. McGraw-Hill, Inc., New York.
- Saaty, T. L., & Vargas, L. G. (۲۰۰۱). *How to make a decision Models, methods, concepts & applications of the analytic hierarchy process*. Springer. ۱-

- Seldadyo, H., & De Haan, J. (۲۰۰۶). The determinants of corruption. The Economist. ۶۶.
- Serra, D. (۲۰۰۶). Empirical determinants of corruption: A sensitivity analysis. Public Choice. ۱۲۶(۱-۲). ۲۲۵-۲۵۶.
- Shleifer, A., & Vishny, R. W. (۱۹۹۳). Corruption. The quarterly journal of economics, ۱۰۸(۳). ۵۹۹-۶۱۷.
- Takii, K. and Tanaka, R. (۲۰۰۹). "Does the diversity of human capital increase GDP? A comparison of education systems", Journal of Public Economics, Vol. ۹۳, Issue. ۷-۸: ۹۹۸-۱۰۰۷.
- Tang, Z., Chen, L., Zhou, Z., Warkentin, M., & Gillenson, M. L. (۲۰۱۹). The effects of social media use on control of corruption and moderating role of cultural tightness-looseness. Government Information Quarterly. ۳۶(۴). ۱۰۱-۱۲۴.
- Treisman, D. (۲۰۰۰). The causes of corruption: a cross-national study. Journal of public economics, ۷۶(۳). ۳۹۹-۴۵۷.
- You, J., Khagram, S., (۲۰۰۴), "Inequality and corruption", Faculty Research Working Paper Series. John F.Kennedy School of Government, Harvard University.